

A Schrödinger-egyenlet (Geszt, Simonyi) ②

- Fotótest - sugárzás, szigetelő kristályok alacsony hőmérsékletű fajtái, fotoeffektus $\Rightarrow$

energia kvantumok $E = h\nu$,

$$h = 6,6 \cdot 10^{-34} \text{ Js}$$

- Diffrakciós kísérlet $\Rightarrow$ részecskék hullám természet

fotonokra: $\frac{E}{c} = p = \frac{h}{\lambda}$
 $\hookrightarrow$ az EP-ből tudjuk...

De Broglie: $p = \frac{h}{\lambda} = \hbar k$, $k = \frac{2\pi}{\lambda}$, $\hbar = \frac{h}{2\pi}$

$p = \hbar k$, $|k| = k$ a részecskére is

$\hookrightarrow \sim$ hullámvektor igaz!

- Szabad anyag hullámok: $\psi(x, t) \sim e^{i(kx - \omega t)}$

$\omega = \frac{E}{\hbar}$, $k = \frac{p}{\hbar}$ $\frac{2\pi}{\lambda} \cdot x + \frac{2\pi}{T} \cdot t = \varphi$

$\psi(x, t) = e^{\frac{i}{\hbar}(px - Et)}$ $(x, t \rightarrow x + \lambda, t + T)$
 $= x' \quad t'$

$\frac{\partial}{\partial t} \psi = -\frac{i}{\hbar} E \psi$ $\frac{\partial^2}{\partial x^2} \psi = \left(\frac{i}{\hbar}\right)^2 p^2 \psi$ $\varphi = \varphi'$

$i\hbar \frac{\partial}{\partial t} \psi = E \psi$ $\Leftrightarrow p_x \sim \frac{\hbar}{i} \frac{\partial}{\partial x}$

$-\frac{\hbar^2}{2m} (\nabla)^2 \psi = \frac{p^2}{2m} \psi = E \psi$
 $i\hbar \frac{\partial}{\partial t} \psi = -\frac{\hbar^2}{2m} (\nabla)^2 \psi$

- Ha van külső potenciál is:

$$i\hbar \frac{\partial}{\partial t} \psi = -\frac{\hbar^2}{2m} (\nabla)^2 \psi + \hat{V}(x) \psi$$

- A Hamilton-op. koordináta-reprezentációban (9)
 - Az op.-ok elsőkivántáit alátalja

$$i\hbar \frac{\partial}{\partial t} \psi = \hat{H} \psi$$

$$p_x \longrightarrow \hat{p}_x = \frac{\hbar}{i} \frac{\partial}{\partial x} \quad ; \quad x \longrightarrow \hat{x} \quad \leftarrow \text{szorzó operátor!}$$

$$\hat{p}_x \psi(x) = \frac{\hbar}{i} \frac{\partial}{\partial x} \psi(x) \quad \hat{x} \psi(x) = x \psi(x)$$

$$\mathcal{H}(p, x) = \frac{p^2}{2m} + V(x) \longrightarrow \hat{H} = \frac{\hat{p}^2}{2m} + \hat{V}(x)$$

$$\underline{L} = \underline{r} \times \underline{p} \longrightarrow \underline{\hat{L}} = \underline{\hat{r}} \times \underline{\hat{p}}, \quad \hat{L}_x = \hat{y} \hat{p}_z - \hat{p}_y \hat{z}$$

- Skalárszorzat, norma,
 az impulzus op. hermiticitása

$$\langle \psi(x) | \eta(x) \rangle = \int \psi^*(x) \eta(x) d^3x$$

$$\|\psi\|^2 = \langle \psi(x) | \psi(x) \rangle = \int \psi^*(x) \psi(x) d^3x$$

$$\hat{L}_i = \sum_{j,k} \epsilon_{ijk} \hat{y}_j \hat{p}_k$$

$$\epsilon_{xyz} = \epsilon_{yzx} = \epsilon_{zxy} =$$

$$-\epsilon_{yxz} = -\epsilon_{xzy} = -\epsilon_{zxy} = 1,$$

egyébként 0.

ha $\|\psi\|^2 < \infty \Rightarrow \psi(x) \in L_2$
 $\Leftrightarrow \psi(x) \xrightarrow{|x| \rightarrow \infty} 0$ ↑ négyzetesen integrálható fű.-ek tere

- a kötött állapotokat leíró hullámfű.-ek az L_2 tér elemei
- a koordináta op. nyilvánvalóan hermitikus
- az impulzus op. is az az L_2 téren:

$$\langle \psi | \hat{p}_x | \eta \rangle = \int_{-\infty}^{\infty} \psi^*(x) \hat{p}_x \eta(x) dx \stackrel{(2)}{=} \langle \hat{p}_x \psi | \eta \rangle = \int_{-\infty}^{\infty} (\hat{p}_x \psi(x))^* \eta(x) dx$$

$$= -\frac{\hbar}{i} \int_{-\infty}^{\infty} \frac{\partial}{\partial x} \psi^*(x) \eta(x) dx = -\frac{\hbar}{i} \int_{-\infty}^{\infty} \frac{\partial}{\partial x} (\psi^*(x) \eta(x)) dx + \frac{\hbar}{i} \int_{-\infty}^{\infty} \psi^*(x) \frac{\partial}{\partial x} \eta(x) dx$$

$$= -\frac{\hbar}{i} (\underbrace{\psi^*(\infty) \eta(\infty)}_0 - \underbrace{\psi^*(-\infty) \eta(-\infty)}_0) + \frac{\hbar}{i} \int_{-\infty}^{\infty} \psi^*(x) \hat{p}_x \eta(x) dx$$

• Nevezetes kommutátor relációk

[P_x, X] = P_x * X - X * P_x = hbar/i (hbar/i * d/dx (x psi) - x hbar/i * d/dx psi = hbar/i psi)

[P_x, Y] = 0, általánosítva: [P_i, Y_j] = hbar/i delta_ij, i, j in {x, y, z}

[L_x, L_y] = i hbar L_z, általánosítva: [L_i, L_j] = i hbar epsilon_ijk L_k (Einstein konvenció...)

[L^2, L_i] = 0, ahol L^2 = L_x^2 + L_y^2 + L_z^2

• Stacionárius Schrödinger-egyenlet

H psi(x, t) = -hbar/i * d/dt psi(x, t)

a megoldást kereshetjük a változók szeparálásával:

psi(x, t) = phi(x) eta(t)

Ha a H nem időfüggő: H phi(x) = -hbar/i * 1/eta(t) * d/dt eta(t) phi(x) const. kell legyen: E_m

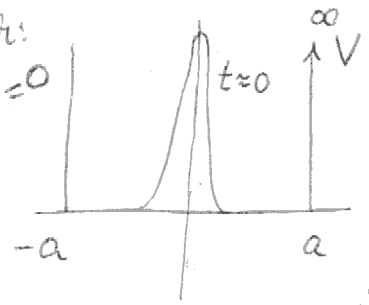
H phi_m(x) = E_m phi_m(x) ~ időfüggetlen Schr.-egyenlet - sajátérték probléma... m = 1, 2, ...

E_m eta(t) = -hbar/i * d/dt eta(t) => eta(t) = e^(-i/hbar E_m t)

Általános m.o.: psi(x, t) = sum_m C_m phi_m(x) e^(-i/hbar E_m t)

• Példa: e^- a dobozban (1 dim.)

határok eltértek: phi(-a) = phi(a) = 0

phi(x, t=0) = A e^(-x^2/c^2) c << a

b_k = k*pi / (2a), k = 1, 2, ...

phi(x) = { sin(b_1 x) => b_1 a = n*pi, n = 1, 2, ...; cos(b_2 x) => b_2 a = (n + 1/2)*pi, n = 0, 1, 2, ...

-hbar^2 / (2m) * d^2/dx^2 phi(x) = E_k phi(x)

phi'' = -b_k^2 phi, ahol

b = sqrt(2mE) / hbar => E = (b^2 hbar^2) / (2m) = (k^2 pi^2 hbar^2) / (2m a^2), k = 1, 2, ...

megj.: [epsilon, H] = 0 [epsilon az inverzió operátora: epsilon phi(x) = phi(-x)] => H-nak és epsilon-nak van közös st. rendszere: epsilon sin(b_1 x) = -sin(b_1 x) epsilon cos(b_2 x) = cos(b_2 x)

$$\langle \phi_k(x) | \phi_e(x) \rangle = \begin{cases} \text{vagy} \int_{-a}^a \sin(b_k x) \cos(b_e x) dx = 0 & (11) \\ \text{vagy} \int_{-a}^a \sin(b_k x) \sin(b_e x) dx \text{ a lád} (+ \sin \leftrightarrow \cos) \end{cases}$$

$$\int_{-a}^a \sin^2(bx) dx = \frac{1}{2} \int_{-a}^a (1 - \cos 2bx) dx = \frac{1}{2} \left(2a - \frac{1}{2b} \{ \sin(2ba) - \sin(2ba) \} \right) = a$$

$\sim \delta_{ke}$
0 (hatairfeltehető!)
 $\cos(2x) = \cos^2(x) - \sin^2(x)$
 $1 = \cos^2(x) + \sin^2(x)$

- az ortonormált saját állapotok:

$$\phi_k = \begin{cases} \frac{1}{\sqrt{a}} \sin(b_k x) & \text{ha } k \text{ páros} \\ \frac{1}{\sqrt{a}} \cos(b_k x) & \text{ha } k \text{ páratlan} \end{cases}$$

- az időfüggő hullámfüggvény: $\psi(x,t) = \sum_{k=1}^{\infty} C_k \phi_k(x) e^{-\frac{i}{\hbar} E_k t}$

a C_k -t meghatározható

$$t=0 \text{ - nál: } \psi(x,0) = \sum_k C_k \phi_k(x) \Rightarrow$$

$$C_k = \langle \phi_k | \psi(x,0) \rangle$$

• Atomi egységek

$$\left\{ -\frac{\hbar^2}{2m_e} \nabla^2 - \frac{e^2}{4\pi\epsilon_0 r} \right\} \phi(r) = E \phi(r)$$

$$r = \lambda r'$$

$$\left\{ -\frac{\hbar^2}{2m_e \lambda^2} \nabla'^2 - \frac{e^2}{4\pi\epsilon_0 \lambda r'} \right\} \phi'(r') = E \phi'(r')$$

$$\text{legyen } \frac{\hbar^2}{m_e \lambda^2} = \frac{e^2}{4\pi\epsilon_0 \lambda} = \mathcal{E}$$

$$\frac{4\pi\epsilon_0 \hbar^2}{m_e e^2} = \lambda = 1 \text{ Bohr} = 1 a_0$$

$$\mathcal{E} = \frac{m_e e^4}{\hbar^2 (4\pi\epsilon_0)^2} = 1 \text{ Hartree} = 1 E_h$$

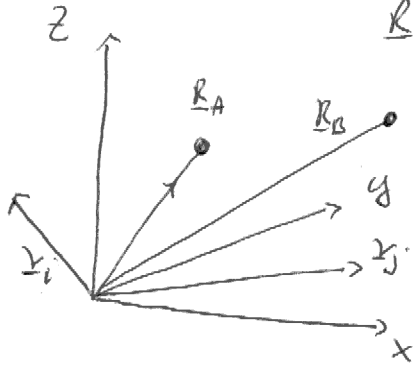
e^- tömeg: $m_e = 9,11 \cdot 10^{-31} \text{ kg}$
vákuum dielektromos permittivitás:
 $\epsilon_0 = 8,85 \cdot 10^{-12} \frac{C^2}{Fm}$
 e^- töltés: $e = -1,6 \cdot 10^{-19} C$
 $\hbar = 1,05 \cdot 10^{-34} Js$

• valószínűség: értelmezés (kisz.)
 $S(r,t) = \|\psi\|^2$
 $j(r,t) = -\frac{i\hbar}{2m} (\psi^* \nabla \psi - \psi \nabla \psi^*)$
 $\frac{\partial \rho}{\partial t} + \text{div } j = 0 \sim$ kontinuitási egyenlet

$$\hat{H} \Psi(\{r_i\}, \{R_A\}) = E \Psi(\{r_i\}, \{R_A\})$$

$$r_i \in e^- \text{-ok}$$

$$R_A \in \text{magok koordinátái}$$

$$\hat{H} = -\frac{1}{2} \sum_{i \in e^-} \nabla_i^2 - \sum_{A \in \text{magok}} \frac{1}{z_{MA}} \nabla_A^2 - \sum_{i,A} \frac{z_A}{r_{iA}} + \sum_{i,j} \frac{1}{r_{ij}} + \sum_{B>A} \frac{z_A z_B}{R_{AB}} = -\sum_A \frac{1}{z_{MA}} \nabla_A^2 + \hat{H}_e + \sum_{A<B} \frac{z_A z_B}{R_{AB}}$$

Szabo-Oslund
Mayer-könyv
Jensen: Intro. to
Comp. Chem.
Tajti A.: PhD

- A magok és e^- -ok közös leírása, közelítés

- 0. közelítés: A magok nehérek, jó közelítéssel rögzíthetők!

$$\hat{H}_e \Psi_e(r_i; R) = E_e \Psi_e(r_i; R) \quad \sim \text{az } R \text{ itt}$$

$$\sim \text{a teljes energia: } U(R) = E_e(R) + \sum_{A<B} \frac{z_A z_B}{R_{AB}} \quad \text{parameter}$$

- Born-Oppenheimer közelítés

$$\hat{H}_{BO} = -\sum_A \frac{1}{z_{MA}} \nabla_A^2 + \underbrace{\langle \Psi_e | \hat{H}_e | \Psi_e \rangle}_{E_e(R)} + \sum_{A<B} \frac{z_A z_B}{R_{AB}}$$

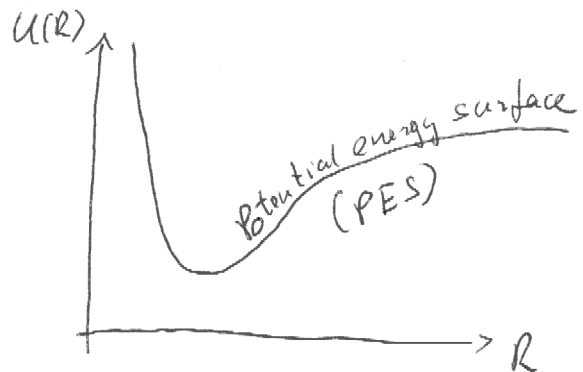
$$= -\sum_A \frac{1}{z_{MA}} \nabla_A^2 + U(R)$$

$\sim$ az $U(R)$ meghatároz egy effektív potenciált

$$\hat{H}_{BO} \Psi_N(R) = E_{BO} \Psi_N(R)$$

$\hookrightarrow$ rezgési- forgási állapotok

$\sim$ a B.O. természetesen nem egyért

$\sim$ a gyorsan mozgó e^- átlagolásban közelítő magok

• Adiabaticus közelítés

(6)

$$\Psi(\underline{r}, \underline{R}) = \Psi_e(\underline{r}; \underline{R}) \Psi_N(\underline{R})$$

~ itt Ψ_e a $\hat{H}_e$ sajátállapota

$$\hat{H} \Psi_e(\underline{r}; \underline{R}) \Psi_N(\underline{R}) = - \sum_A \frac{1}{Z_{MA}} \nabla_A^2 \Psi_e(\underline{r}; \underline{R}_A) \Psi_N(\underline{R}_A) + \left(\hat{H}_e + \sum_{A < B} \frac{Z_A Z_B}{R_{AB}} \right) \Psi_e(\underline{r}; \underline{R}_A) \Psi_N(\underline{R}_A) = *$$

$$\nabla_A^2 = \frac{\partial^2}{\partial x_A^2} + \frac{\partial^2}{\partial y_A^2} + \frac{\partial^2}{\partial z_A^2}$$

$$\begin{aligned} \frac{\partial^2}{\partial x_A^2} \Psi_e(\underline{r}; \underline{R}_A) \Psi_N(\underline{R}_A) &= \frac{\partial}{\partial x_A} \left(\frac{\partial}{\partial x_A} \Psi_e \right) \Psi_N + \Psi_e \frac{\partial}{\partial x_A} \Psi_N \\ &= \left(\frac{\partial^2}{\partial x_A^2} \Psi_e \right) \Psi_N + 2 \left(\frac{\partial}{\partial x_A} \Psi_e \right) \left(\frac{\partial}{\partial x_A} \Psi_N \right) + \left(\frac{\partial^2}{\partial x_A^2} \Psi_N \right) \Psi_e \end{aligned}$$

$$* = - \sum_A \frac{1}{Z_{MA}} \left(\nabla_A^2 \Psi_N \right) \Psi_e - \sum_A \frac{1}{Z_{MA}} \left[\left(\nabla_A^2 \Psi_e \right) + 2 \left(\nabla_A \Psi_e \right) \nabla_A \right] \Psi_N$$

$$+ \underbrace{\left(\hat{H}_e + \sum_{A < B} \frac{Z_A Z_B}{R_{AB}} \right)}_{U(\underline{R})} \Psi_e \Psi_N = \hat{B} \Psi_e \Psi_N = \left(\hat{B}_1 + \hat{B}_2 \right) \Psi_e \Psi_N$$

~~- csak az elektronok számolható!~~

$$= \left(\epsilon_{Bo} + \hat{B}_1 + \hat{B}_2 \right) \Psi_e \Psi_N$$

~ ha $\hat{B}$ -t elhagyjuk $\Rightarrow$ B.O. köz.

~ ha a $\hat{B}$ -t a $\langle \Psi_e \Psi_N | \hat{B} | \Psi_e \Psi_N \rangle$ értékkel közelítjük $\Rightarrow$ diagonális B.O. közelítés (DBOC)

$$\langle \Psi_e \Psi_N | \hat{B} | \Psi_e \Psi_N \rangle = \langle \Psi_N | \langle \Psi_e | \hat{B} | \Psi_e \rangle | \Psi_N \rangle =$$

$$- \sum_A \frac{1}{Z_{MA}} \langle \Psi_N | \langle \Psi_e | \nabla^2 | \Psi_e \rangle + 2 \langle \Psi_e | \nabla_A | \Psi_e \rangle \nabla_A | \Psi_N \rangle$$

~ ha Ψ_e az $\underline{r}$ szerint normált, akkor $\langle \Psi_e | \nabla_A | \Psi_e \rangle = 0$

$$\frac{\partial}{\partial x_A} \langle \Psi_e | \Psi_e \rangle = \left\langle \frac{\partial}{\partial x_A} \Psi_e | \Psi_e \right\rangle + \left\langle \Psi_e | \frac{\partial}{\partial x_A} \Psi_e \right\rangle =$$

$$\overline{=} 2 \langle \psi_{e^-} | \frac{\partial}{\partial X_A} \psi_{e^-} \rangle = \frac{\partial}{\partial X_A} 1 = 0$$

↑
ha a hullámfü.
valós

↑
a norma miatt

↑ mag-elektron
csatolás (17)

$$U(\underline{R})_{ad.} = - \sum_A \frac{1}{Z M_A} \langle \psi_{e^-} | \nabla_A^2 | \psi_{e^-} \rangle + U(\underline{R})$$

$$\hat{H}_{ad.} = - \sum_A \frac{1}{Z M_A} \nabla_A^2 + U(\underline{R})_{ad.}$$

↑ izotóp-effektus
↑ a potenciát felülírta!

• Nem-adiabaticus megközelítés

~ az egész mag-e⁻ hullámfü.

$$\psi_i(\underline{r}, \underline{R}) = \sum_k \psi_{e_i^-}(\underline{r}, \underline{R}) \psi_{N_{ki}}(\underline{R})$$

~ a $\psi_{e_i^-}$ a $\hat{H}_{e^-}$ op. ortonormált sajátvektorai

~ $\psi_{N_{ki}}(\underline{R}) \psi_{e_i^-}(\underline{r}, \underline{R})$ fu.-ek ortonormált és teljes bázist alkotnak

$$\int d\underline{R} \int d\underline{r} \psi_{N_{ji}}^*(\underline{R}) \psi_{e_j^-}^*(\underline{r}) \psi_{N_{ki}}(\underline{R}) \psi_{e_i^-}(\underline{r}) \leftarrow$$

$$= \int d\underline{R} \psi_{N_{ji}}^*(\underline{R}) \psi_{N_{ki}}(\underline{R}) \delta_{ji} = \langle \psi_{e_j^-} \psi_{N_{ji}} | \psi_{e_i^-} \psi_{N_{ki}} \rangle$$

$$\hat{H} \psi_i(\underline{r}, \underline{R}) = \sum_k \left\{ - \sum_A \frac{1}{Z M_A} (\nabla_A^2 \psi_{N_{ki}}) \psi_{e_i^-} + \hat{B} \psi_{N_{ki}} \psi_{e_i^-} + U_k(\underline{R}) \psi_{e_i^-} \psi_{N_{ki}} \right\} = E_i \sum_k \psi_{e_i^-} \psi_{N_{ki}}$$

$\int d\underline{r} \psi_{e_j^-} /$

$$- \sum_A \frac{1}{Z M_A} \nabla_A^2 \psi_{N_{ji}} + \sum_k \underbrace{\langle \psi_{e_j^-} | \hat{B} | \psi_{e_i^-} \rangle}_{\text{csatolás a PES-ek között}} \psi_{N_{ki}}$$

$$+ U_j(\underline{R}) \psi_{N_{ji}} = E \psi_{N_{ji}}$$

↳ csatolt egyenletrendszer a $\psi_{N_{ji}}$ fu.-ek megoldásához

~ csatlakozást elhagyva $\Rightarrow$ B.O.

~ a csatlakozás diagonális részét tartva meg!

$\Rightarrow$ adiabaticus köz.

~ a $\hat{B}_2$ diagonális része 0, de az off-diagonálisok adnak járulékat!

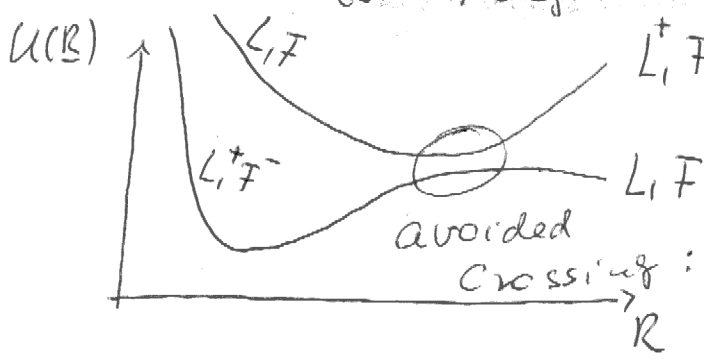
$$\frac{\partial}{\partial X_A} \langle \psi_{e_i}^- | \psi_{e_i}^- \rangle = \langle \partial_{X_A} \psi_{e_i}^- | \psi_{e_i}^- \rangle + \langle \psi_{e_i}^- | \partial_{X_A} \psi_{e_i}^- \rangle = 0$$

$\hat{C}$ ez ált. nem nulla

megj.: - a $\hat{B}$ összecsatolja a kül. PES-eket
 $\Rightarrow$ a B.O. közelítésen túl lépve olyan fogalmak, mint geometria v. kötéshosszok elmosódnak.

- a B.O. közelítés általában kielégítő
- fontos lehet a pontosabb leírás:

- könnyű atomok (H atom)
- az e^- állapotok a PES-ek mentén (közel) degeneráltak

Aszimmetria miatt a PES-ek nem metszik egymást

- gyakorlatban sokszor a magproblémát csak kvadrátikus közelítésben tárgyaljuk: lineáris oszcillátor

$$E_{tot} \approx E_e(R_e) + E_{mag} + E_{vib} + E_{mag. osz.}$$

$E_e(R_e)$: elektron energiája
 E_{mag} : mágneses energiák
 E_{vib} : rezgésenergia
 $E_{mag. osz.}$: mágneses oszcillátor energiák

$\hat{H} = \frac{\hat{p}^2}{2m} + \frac{1}{2} m \omega^2 (x - x_0)^2$

$E_n = h\omega(n + \frac{1}{2}), n = 0, 1, 2, \dots$
 $\frac{1}{2} m \omega^2 x^2$
 $\frac{\hat{p}^2}{2m}$